УДК

П. В. Чумак, аспірант

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова,
кафедра кримінального права, кримінального процесу і криміналістики,
Французький бульвар, 24/26, Одеса, 65058, Україна

ПРАВОВА ПРИРОДА СУДИМОСТІ ТА СУМІЖНИХ ІНСТИТУТІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА: В КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Розглянута правова природа інституту судимості та суміжних інститутів кримінального права та визначені напрямки їх удосконалення в контексті реформи кримінального законодавства України.

Ключові слова: злочин, покарання, судимість, погашення судимості.

В Загальній частині чинного КК України вперше передбачений самостійний розділ XIII — "Судимість" до якого включено п'ять статей (ст. ст. 88-91). Особливостям погашення та зняття судимості щодо неповнолітніх присвячена ст. 108 КК України [1, 29-30].

Відсутність у вітчизняному кримінальному законодавстві поняття судимості зумовило його розвиток у сучасній доктрині кримінального права. Раніше дослідженням правової природи судимості займалися такі вчені: С. Й. Зельдов, М. В. Степаненко, В. Д. Филимонов тощо. Дослідженням інституту судимості та суміжних інститутів зараз займаються також і відомі вітчизняні вчені, наприклад, В. В. Голіна [2], Ю. В. Баулін [3] тощо. Існують наступні визначення інституту судимості. Судимість — це правовий стан, створений реалізацією кримінальної відповідальності, що виникає внаслідок засудження винної особи обвинувальним вироком суду за вчинений нею злочину до покарання, який виступає підставою для державного осуду і застосування до неї передбачених законом обмежень та втрат і відіграє роль засобу, що сприяє досягненню і закріпленню цілей кримінальної відповідальності [2, 181]; особливий правовий стан особи який виникає у зв'язку з постановленням обвинувального вироку і призначенням покарання та тягне певні, несприятливі для засудженого, правові наслідки, що виходять за межі покарання [4, 43]; правове становище особи протягом певного часу після вчинення нею злочину [5, 369]; кримінально-правове обтяження, яке визнано фактом засудження особи до певної міри покарання, з наявністю якого закон пов'язує настання несприятливих для особи наслідків загальносоціального та правового характеру [6, 512]; правовий стан особи, який виникає у зв'язку з її засудженням до кримінального покарання і за зазначених у законі умов тягне настання для неї певних негативних наслідків [7] тощо. Таким чином, можливо сказати, що в доктрині кримінального права більшість вчених все ж вважають, що судимість це особливий правовий стан особи. Чинний КК України вказує лише на момент виникнення та припинення інституту судимості, а саме, судимість виникає зі дня набрання законної сили обвинувальним вироком, а припиняється погашенням або зняттям судимості [1, 29].

Аналізуючи висловлені точки зору та положення, які є в чинному КК України, потрібно відмітити, що багато з них потребують додаткового розгляду. В зв'язку з чим, 20 січня 2006 р. Міністр юстиції України видав наказ про утворення міжвідомчої робочої групи щодо комплексного вдосконалення положень КК України, що

обумовлено невитриманістю термінології, невиправданим виділенням спеціальних норм, розбалансованістю санкцій тощо. В свою чергу, реформування кримінального законодавства, на думку вчених, потягне за собою необхідність удосконалення інститутів кримінального права, у томи числі і інституту судимості [8, 4].

Серед вітчизняних вчених висловлюються якісно нові пропозиції, щодо визначення правової природи інституту судимості та суміжних інститутів кримінального права. Так, наприклад, на думку В. О. Навроцького, необхідно прийняти КК України в новій редакції, яка б відповідала реаліям сьогодення та не ускладнювала його застосування. У першу чергу, на його думку, слід визначити співвідношення між злочинами та адміністративними проступками, вирішити проблему, пов'язану з тим, що наше законодавство допускає застосування арешту за діяння, які не є злочинами. Тому необхідно всі діяння, відповідальність за які передбачена КК, поділити на злочини та кримінальні проступки. До злочинів слід віднести діяння, за які передбачено позбавлення волі та які тягнуть за собою судимість. Злочини, у свою чергу, мають поділятися на чотири категорії за ступенем тяжкості. Кримінальними проступками треба визнавати діяння, за які не встановлене позбавлення волі та які не тягнуть судимості. Перелік кримінальних проступків, В. О. Навроцький пропонує, сформувати за рахунок діянь, які зараз віднесені до категорії злочинів невеликої тяжкості (але за які не передбачене позбавлення волі), ряду інших злочинів, тих адміністративних правопорушень, за які передбачене застосування арешту. В цілому до кримінальних проступків можна буде віднести понад 150 діянь, які нині визнаються злочинами [9, 7]. Тобто виникла потреба розвитку іншої концепції протидії злочинності — концепції стримування, одним із головних проявів якої є декриміналізація суспільно небезпечних діянь невеликої тяжкості за які не передбачене позбавлення волі та застосування більш суворих заходів кримінально-правового впливу щодо осіб, які вчинили тяжкі та особливо тяжкі злочини. Тому визначені напрямки реформування КК заслуговують на увагу, бо їх метою є реалізація міжнародно-правових зобов'язань України у сфері кримінальної юстиції. В першу чергу необхідно удосконалити положення Загальної частини КК, які визначають правову природу інститутів кримінального права.

Висловлені ідеї про необхідність розмежування у КК України суспільно небезпечних діянь на злочини та кримінальні проступки не є новими для зарубіжного кримінального законодавства деяких країн. Так, відповідно до § 17 КК Австрії кримінальні діяння диференційовані на злочини, якими визнаються умисні діяння, які караються довічним позбавленням волі або позбавленням волі на строк більш ніж три роки та проступки, якими визнаються всі інші діяння. Особлива частина КК Австрії не передбачає самостійних розділів із визначенням складів кримінальних проступків. Інститут судимості австрійському кримінальному законодавству невідомий [10, 53]. В КК Туреччини за основу поділу всіх діянь на злочини та проступки взято вид та розмір покарання, а в Особливій частині КК Туреччини книга друга присвячена злочинам, а книга третя — проступкам. Кримінальному законодавству Туреччини інститут судимості також невідомий, але у розділі третьому передбачені наслідки засудження особи до різних видів покарань (наприклад, засудження до тяжкого ув'язнення тягне довічну заборону на публічну службу тощо) [11, 53].

Таким чином, поділ в КК України суспільно небезпечних діянь на злочини та кримінальні проступки, безумовно, потягне за собою і необхідність перегляду правової природи інституту покарання та судимості, бо вони тісно пов'язані із поняттям злочину. Так, при диференціації суспільно небезпечних діянь на злочини та кримінальні проступки виникнуть певні труднощі, які пов'язані з тим, що певна кількість санкцій норм Особливої частини КК (ст. 118, ст. 138, ст. 191, ч. 2 ст. 192 тощо) є альтернативними та передбачає, наприклад, можливість застосування штрафу або виправних робіт та позбавлення волі на певний строк, що неможливо, оскільки застосування цих видів покарань буде мати різні правові наслідки, тому

судимість буде виникати тільки у разі застосування такого виду покарання як позбавлення волі на певний строк.

Визначенні напрямки удосконалення поняття злочину потягнуть необхідність перегляду і строків погашення судимості, бо за чинним кримінальним законодавством виникнення стану судимості (протягом року) можливо навіть при застосуванні самого м'якого виду покарання — штрафу. В ст. 89 чинного КК України визначені наступні строки погашення судимості:

1) особи, засуджені відповідно до статті 75 КК, якщо протягом іспитового строку вони не вчиняють нового злочину і якщо протягом зазначеного строку рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням не буде скасоване з інших підстав, передбачених законом. Якщо строк додаткового покарання перевищує тривалість іспитового строку, особа визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

2) жінки, засуджені відповідно до статті 79 КК, якщо протягом іспитового строку не буде прийняте рішення про направлення для відбування покарання, призначеного вироком суду. Якщо засуджена не була звільнена від додаткового покарання і його строк перевищує тривалість іспитового строку, то жінка визнається такою, що не має судимості, після відбуття цього додаткового покарання;

3) особи, засуджені до позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю після виконання цього покарання;

4) особи, які відбули покарання у виді службового обмеження для військовослужбовців або тримання в дисциплінарному батальйоні військовослужбовців чи достроково звільнені від цих покарань, а також військовослужбовці, які відбули покарання на гауптвахті замість арешту;

5) особи, засуджені до штрафу, громадських робіт, виправних робіт або арешту, якщо вони протягом року з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

6) особи, засуджені до обмеження волі, а також засуджені за злочин невеликої тяжкості до позбавлення волі, якщо вони протягом двох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину;

7) особи, засуджені до позбавлення волі за злочин середньої тяжкості, якщо вони протягом трьох років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочинну;

8) особи, засуджені до позбавлення волі за тяжких злочин, якщо вони протягом шести років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) вчинять нового злочину;

9) особи, засуджені до позбавлення волі за особливо тяжкий злочин, якщо вони протягом восьми років з дня відбуття покарання (основного та додаткового) не вчинять нового злочину.

Отже, порівняльно-правовий аналіз положень КК України та зарубіжного законодавства, визначені напрямки удосконалення чинного КК України свідчать про необхідність зміни не тільки його змісту, але і структури. Тому ми пропонуємо в Загальній частини КК України: по-перше, передбачити самостійний розділ, присвячений визначенню поняття злочину та кримінального проступку. До злочинів слід віднести діяння, за які передбачено позбавлення волі та які тягнуть за собою судимість. В цьому разі, слід буде переглянути класифікацію злочинів за ступенем тяжкості. Кримінальними проступками пропонується визнавати діяння, за які не встановлене позбавлення волі та які не тягнуть судимості. По-друге, передбачити в КК Особливої частини КК самостійні розділи (книги), у яких визначалися б склади злочинів та кримінальних проступків. По-третє, передбачити нові строки погашення судимості. Врахування та подальше урахування висловлених пропозицій щодо удосконалення змісту та структури КК України, на наш погляд, спростить його застосування та сприятимете ефективному застосуванню.

Література

1. Кримінальний кодекс України. — К.: Парламентське вид-во, 2005. — 143 с.

2. Баулін Ю. В. Звільнення від кримінальної відповідальності. — К.: Атака, 2004. — 296 с.

3. Голіна В. В. Судимість як соціально-правове явище: сутність, призначення, наслідки // Вісник Академії правових наук України. — 2005. — № 2. — С. 173– 182.

4. Стрюк М. В. Правові наслідки судимості // Законодавство України. — 2004. — № 10. — С. 43– 46.

5. Щепельков В. Ф. Уголовный закон: преодоление противоречий и неполноты. — М.: Юрлитинформ, 2003. — 416 с.

6. Уголовное право России. Часть Общая: Учебник для вузов / Отв. ред. проф. Л. Л. Кругликов. — М.: БЕК, 2000. — 590 с.

7. Про практику застосування судами України законодавства про погашення і зняття судимості: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 грудня 2003 р. № 16 // Internet: www. rada. gov. ua

8. Хавронюк М. Перспективи розвитку Загальної частини Кримінального кодексу України. — 2006. — № 16. — С. 4 — 5.

9. Навроцький В. О. Кримінальний кодекс України 2001 року: підсумки та перспективи // Юридичний вісник України. — 2006. — № 17. — С. 3, 6, 7.

10. Уголовный кодекс Австрии // Науч. ред. и вступ. статья д. ю. н., С. В. Милюкова. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2004. — 352 с.

11. Уголовный кодекс Турции // Науч. ред. Н. Сафарова. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003 — 374 с.

П. В. Чумак

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова,
кафедра уголовного права, уголовного процесса и криминалистики,
Французский бульвар 24/26, Одесса, 65058, Украина

ПРАВОВАЯ ПРИРОДА СУДИМОСТИ И СМЕЖНЫХ ИНСТИТУТОВ УГОЛОВНОГО ПРАВА: В КОНТЕКСТЕ РЕФОРМИРОВАНИЯ УГОЛОВНОГО КОДЕКСА УКРАИНЫ

РЕЗЮМЕ

В статье исследована правовая природа института судимости, рассмотрены традиционные точки зрения, определены направления усовершенствования основных институтов уголовного права, в том числе и института судимости, что, с нашей точки зрения, будет способствовать эффективному применению норм Уголовного кодекса Украины.

Ключевые слова: преступление, наказание, судимость, погашение судимости.

Колонтитул:
П. В. Чумак
Правова природа судимості та суміжних інститутів кримінального права: в контексті реформування Кримінального кодексу України